

ingediend op **1283** (2021-2022) – Nr. 1
6 mei 2022 (2021-2022)

Voorstel van resolutie

van Elisabeth Meuleman, Johan Danen,
Meyrem Almaci en Jeremie Vaneekhout

over een doordacht smartphonebeleid
in de Vlaamse scholen

TOELICHTING

Situering

Veel tieners kijken reikhalzend uit naar de dag dat ze een eigen smartphone krijgen. In het najaar van 2019 was de gemiddelde leeftijd om een eigen smartphone te krijgen 11 jaar en 1 maand, zo blijkt uit onderzoek van Apestaartjaren. Als alleen wordt gekeken naar kinderen jonger dan 12 jaar, dan blijkt de gemiddelde leeftijd zelfs 9 jaar te zijn. De eerste smartphone komt dus alsnauwkeuriger. Een op de drie kinderen tot 12 jaar heeft een toestel. 87 procent van de jongeren van de eerste graad secundair onderwijs heeft een eigen smartphone. Dat aandeel neemt toe tot 97 procent bij jongeren van de derde graad.

De smartphone is zo'n leuk ding, maar er zijn gevaren aan verbonden. Jongeren voelen zich dankzij hun smartphone meer verbonden met hun leeftijdsgenoten, maar het gebruik ervan legt ook een ontzettende druk op hun sociale relaties. De smartphone helpt hen om meer diepgang in vriendschappen te brengen, maar sommigen raken zo verslingerd aan hun telefoon dat ze problematisch gedrag gaan vertonen. Jongeren zijn zich een pak bewuster van de gevaren van het internet, maar technologiebedrijven zijn zo ver gevorderd in nudging dat ze de gezonde ontwikkeling van jongeren in gevaar brengen.

Met de regelmaat van de klok verschijnen berichten dat sociale media schadelijk zijn voor het welzijn van een deel van de jeugd. Er wordt ook naar de smartphone gewezen als grote boosdoener voor de tanende leerprestaties van de schoolgaande jeugd. Ouders, leerkrachten en directies gaan op zoek naar de rol die ze kunnen spelen voor die generatie van digital natives, die weliswaar al veel kunnen, maar ook nog veel te leren hebben. De hamvraag luidt dan ook: hoe kunnen jongeren worden begeleid in het ontwikkelen van een gezonde relatie met technologie?

Problematisch gebruik

Scholen zijn bang dat de tijd die jongeren voor hun scherm doorbrengen, tijd wegneemt die ze nuttiger of gezonder hadden kunnen spenderen, zoals studeren, echt praten met vrienden, spelen enzovoort. Scholen vrezen er ook voor dat jongeren de controle verliezen over hun toestelgebruik en daarmee in de problemen komen.

Tussen de 10 en de 30 procent van de jongeren vertoont symptomen van problematisch smartphonegebruik: een vorm van afhankelijkheid of zelfs een gedragsstoornis die steeds meer aandacht krijgt in de psychologie en de pedagogie. De wetenschappelijke literatuur gebruikt daarvoor de omschrijving problematisch (of pathological) smartphone use (PSU). Onderzoekers omschrijven problematisch gedrag als volgt: de intense drang om de telefoon te gebruiken, het verlies aan een juist tijdsbesef, paniekgevoelens bij een lege batterij, het verwaarlozen van andere opdrachten en ontwenningssymptomen. Mensen volharden in het gebruik van hun telefoon, ook als ze beseffen dat het hun welzijn bedreigt. Wie minstens twee van de bovengenoemde symptomen heeft, lijdt aan PSU.

Spijkerharde conclusies zijn er niet, maar bepaalde gedragspatronen en emoties lijken samen te vallen met het gebruik van smartphones. Het is ook niet bekend of het problematische gedrag de oorzaak of veeleer het gevolg is van het intense toestelgebruik. Wel staat vast dat de smartphone op heel korte tijd een prominente plaats heeft verworven in het leven van kinderen en jongeren, zoals blijkt uit de Digimeter¹. Op hun smartphone kijken is iets wat jongeren heel geregeld tussendoor doen en wat een grote impact heeft op hun concentratie. Dat is echt een probleem van deze tijd.

¹ <https://www.mediawijs.be/nl/onderzoek/digimeter>

Onderzoek van Stijn Baert toont het negatieve effect van smartphones aan bij studenten. Het is bekend dat notities nemen op een laptop minder effectief is dan noteren op papier. Bovendien is het mogelijk dat studenten in de buurt van een student met een laptop minder goede scores behalen omdat ze meer afgeleid zijn.

Uit een onderzoek van de London School of Economics uit 2015 bleek dat het verbieden van telefoons tot gevolg had dat de leerlingen in de loop van een schooljaar een week extra onderwijs kregen. Onderzoekers keken naar scholen in vier Engelse steden en ontdekten dat de testcores met meer dan 6 procent waren toegenomen in de scholen die de telefoon hadden verboden.

De smartphoneban?

Het is in die context dat beleidsverantwoordelijken ervoor pleiten om mobiele telefoons te bannen uit de schoolgebouwen. Een bekend statement kwam van de Franse president Emmanuel Macron. Ook de Britse onderwijsminister Nick Gibb pleitte voor een smartphoneban in scholen.

Ook in Vlaanderen zijn er scholen die ervoor kiezen om smartphones te bannen. Ze houden de school smartphonevrij om te vermijden dat leerlingen foto's van elkaar kunnen verspreiden. Of ze willen voorkomen dat iedereen tijdens de pauzes online spelletjes speelt in plaats van met elkaar in gesprek te gaan. Het nadeel van zo'n ban is dat leerlingen niet leren omgaan met een smartphone en dus ook niet aan een gezonde digitale balans kunnen werken.

Een verbod werkt misschien voor sommige scholen, maar er is niet één beleid dat voor alle scholen zal werken. Steeds meer scholen merken ook dat het volledig verbieden van mobiele telefoons soms meer problemen veroorzaakt dan het oplost. Leer jongeren werken met hun smartphone, in plaats van die te verbieden: dat is het meest overtuigende argument om die stap naar een verbod niet te zetten.

Het effect kan nog sterker zijn als er samen met de leerlingen afspraken over het smartphonegebruik worden gemaakt in plaats van regels boven hun hoofd vast te leggen. Het draagvlak zal groter zijn. Jongeren leren in overleg tot aanvaardbare beslissingen te komen en voelen zich erkend in die participatieve besluitvorming. Het resultaat kan verrassend zijn: in sommige scholen kiezen leerlingen er zelf voor om de smartphone op bepaalde plaatsen of tijdstippen te bannen.

Focus op digitale balans

Het staat buiten kijf dat mediawijsheid en digitale geletterdheid de sleutel vormen om kinderen en jongeren te helpen in de digitale omgeving waarin ze opgroeien. De laatste jaren zijn er in het onderwijs grote stappen gezet op het vlak van mediawijsheid door te wijzen op de gevaren van sociale media, het veilig online zijn, sexting en cyberpesten. Vanuit de beleidsdomeinen Welzijn en Onderwijs zijn er impulsen gegeven om dat mogelijk te maken. Toch ontbreekt vandaag een voldragend beleid over het gebruik en de beheersing van de smartphone, hoewel daar een grote behoefte aan is. Amper een op de drie scholen heeft een duidelijke visie op de smartphone. Er is dus zeker ruimte voor verbetering. De indieners van dit voorstel van resolutie willen scholen ertoe aanzetten om in samenspraak met de leerlingen een doordachte visie op het gebruik van de smartphone en een duidelijk beleid daarover te ontwikkelen.

De indieners van dit voorstel van resolutie sluiten zich aan bij de wetenschappelijke consensus dat er te eenzijdig negatief gekeken wordt naar de relatie tussen smartphonegebruik en welzijn bij jongeren. Wetenschappers nuanceren steeds meer de morele paniek die vaak de overhand neemt in het maatschappelijke debat over het gebruik van de smartphone.

De voor- en nadelen van smartphonegebruik liggen in elkaars verlengde: plezier en ondersteuning kunnen omslaan in controleverlies, conflict en frustratie. De kwestie is om de voordelen te maximaliseren en de nadelen te minimaliseren. Technologie is geen kwestie van goed of slecht: de relatie met technologie is complex en ambivalent.

Het is geenszins de intentie van de indieners van dit voorstel van resolutie om de (Vlaamse) overheid ertoe aan te zetten zich te mengen in het smartphonebeleid van scholen. Wel vinden ze het tot hun opdracht behoren om het probleem te objectiveren en onderwijsverantwoordelijken te motiveren met een parlementair initiatief. De doelstelling van dit initiatief is om technologie optimaal in te bedden in het leven van leerlingen.

De indieners sluiten zich aan bij het standpunt van professor dr. Lieven De Marez, die de relatie met de smartphone grondig heeft onderzocht. Technologie moet tijd en plaats krijgen op school. Daarnaast is ook het recht op disconnectie belangrijk. Het kan nooit wenselijk zijn dat leerlingen, en ook leerkrachten en directeurs, altijd digitaal beschikbaar moeten zijn. Kunnen disconnecteren na schooltijd is iets wat enorm leeft onder scholieren. In enkele scholen zijn er al afspraken gemaakt over een tijdsluwe periode voor online leerplatformen zoals Smartschool. Tijdens zo'n tijdsluwe periode (bijvoorbeeld van 5 uur 's avonds tot 8 uur 's morgens) wordt dan noch van leerkrachten, noch van leerlingen verwacht dat ze berichten lezen en beantwoorden op Smartschool.

Scholieren aan het woord

Volgens de Vlaamse Scholierenkoepel is het gebruik van smartphones een belangrijk thema voor leerlingen en is het op veel scholen een onderwerp van discussie. Leerlingen ervaren de behoefte om het gesprek aan te gaan en tot afspraken te komen. Dat kan door bijvoorbeeld een enquête in alle klassen, een groot debat, een gesprek tussen de leerlingenraad en de directie enzovoort. Volgens de Digimeter² zijn zeven op de tien jongeren vragende partij om samen met de school tot concretere afspraken te komen.

Smartphones zijn een vanzelfsprekend onderdeel van het leven van de meeste jonge mensen. Leerlingen willen ze meestal gewoon gebruiken. Bring Your Own Device (BYOD), is hun standpunt, waarmee ze verwijzen naar de praktijk om een eigen smartphone, laptop en tablet te mogen gebruiken voor het werk op school. Leerlingen zien vooral kansen: waarom iedereen een dure tablet laten kopen als veel ook met een smartphone kan?

Scholieren geven aan dat er angst en handelingsonbekwaamheid heerst bij een deel van de leerkrachten om moderne technologie te integreren in de lessen. Dat ligt in het verlengde van de eerdere bevindingen van de OESO (Organisatie voor Economische Samenwerking en Ontwikkeling) dat nauwelijks 55 procent van de leerkrachten in Vlaanderen erin slaagt om voldoende kwaliteitsvolle lessen te geven met behulp van digitale middelen. Het bijhouden van de snel evoluerende technologische mogelijkheden en gewoonten van de leerlingen en die incorporeren in het onderwijs, is dan ook een enorme uitdaging.

Werken aan een bewust smartphonegebruik betekent dat er aandacht is voor de voordelen en voor de mogelijke gevaren. Scholieren vragen een genuanceerd beleid met ruimte voor maatwerk: ze willen dat er een onderscheid wordt gemaakt op basis van het moment van de dag (lessen, pauzes, studie, bepaalde dagen van de week of momenten van de dag enzovoort) en de plaats waar ze zich bevinden (in de klas, in het schoolgebouw, op de speelplaats enzovoort).

² <https://www.mediawijs.be/nl/onderzoek/digimeter>

Samen tot gedragen afspraken komen heeft zowel op school als erbuiten positieve effecten, en zal leiden tot een duurzame gedragsverandering. Als er afspraken gemaakt worden in overleg met en via inspraak van de leerlingen, zullen ze die afspraken ook gemakkelijker aanvaarden. Scholen kunnen ook zorgen voor alternatieven voor de smartphone door tijdens pauzemomenten andere vormen van ontspanning mogelijk te maken. Het is haast onbegonnen werk om technologische ontwikkelingen en maatschappelijke uitdagingen te beheersen door ze te bestrijden, maar het kan wel door ze te omarmen en door ze in te zetten voor een gewenst maatschappelijk doel, zoals respectvol samenleven, menselijke verbondenheid en toegang tot diensten en informatie. Op die manier kunnen ze dus ook worden ingezet ten dienste van kwaliteitsvol onderwijs.

Elisabeth MEULEMAN
Johan DANEN
Meyrem ALMACI
Jeremie VANEECKHOUT

VOORSTEL VAN RESOLUTIE

Het Vlaams Parlement,

- gelet op:
 - 1° de onderzoeksrapporten Digimeter van Mediawijs (Vlaams Kenniscentrum Digitale en Mediawijsheid), uitgewerkt door de onderzoeksgroep imec-MICT-UGent;
 - 2° de onderzoeksrapporten 'De digitale leefwereld van kinderen' en 'De digitale leefwereld van jongeren' van Apestaartjaren, een grootschalig tweejaarlijks onderzoek naar de digitale leefwereld van Vlaamse kinderen en jongeren tussen 6 en 18 jaar dat is opgezet door onder andere Mediaraven, Mediawijs en de onderzoeksgroep imec-MICT-UGent;
 - 3° onderzoeken van dr. Mariek Vanden Abeele en professor dr. Lieven De Marez van imec-MICT-UGent;
 - 4° de nota van de Vlaamse Regering ingediend door minister Ben Weyts. Digisprong. Van achterstand naar voorsprong. ICT-plan voor een kwalitatief digitaal onderwijs in uitvoering van het relanceplan Vlaamse Veerkracht (*Parl.St.* VI.Parl. 2020-21, nr. 591/1);
 - 5° onderzoek dat uitwijst dat de leeftijd tussen 12 en 18 jaar cruciaal is voor de ontwikkeling van de prefrontale cortex. Dat deel van de hersenen heeft betrekking op het concentratievermogen en het leren onderscheiden van hoofd- en bijzaken. Omdat de smartphone een bron van afleiding is, is het daarom net in die levensfase zeer belangrijk om daarmee te leren omgaan;
 - 6° de conclusies uit onderzoek dat multitasking een mythe is: even tussendoor op de smartphone kijken heeft wel degelijk een negatieve impact op de concentratie en de aandacht bij een les of taak;
- overwegende dat:
 - 1° de smartphone een belangrijk onderdeel van het dagelijkse leven is geworden, zowel bij jongeren als bij volwassenen;
 - 2° het leven zich tegenwoordig voor een groot deel afspeelt in de context van een aandachtseconomie, waarin een commerciële strijd woedt om de aandacht van iedereen. Dat fenomeen zit in belangrijke mate ingebakken in veel applicaties die gebruikt worden op de smartphone: veel apps zijn immers ontworpen om de aandacht te trekken en vast te houden;
 - 3° de discussie over het gebruik van de smartphone op school zeer breed leeft en in nagenoeg alle scholen een belangrijk thema is;
 - 4° problematisch smartphonegebruik in belangrijke mate samenhangt met de betrokken persoon en zijn context (Wie is die persoon? Is die persoon impulsief? Wat maakt die persoon mee? Wat zijn de persoonlijke doelen van die persoon?), en met het bredere psychosociale welzijn van die persoon. Problematisch gebruik van de smartphone gaat vaak gepaard met andere problemen, zoals eenzaamheid, ADHD, problemen met de ouders enzovoort. Problematisch smartphonegebruik kan daarom ook een signaalfunctie hebben voor de mogelijke aanwezigheid van andere problematieken;
 - 5° een deel van de leerkrachten het moeilijk heeft om in de klas met moderne technologie, zoals smartphones, aan de slag te gaan;
 - 6° bij problematisch gebruik van de smartphone zelfregulering soms niet voldoende is en het daarom goed is om regels af te spreken in de groepsstructuur, bijvoorbeeld op school of in de jeugdbeweging;
 - 7° ook jongeren beseffen dat er problemen kunnen rijzen door de smartphone, zoals asociaal gedrag op de speelplaats, cyberpesten, storend gedrag tijdens de les enzovoort;
 - 8° jongeren ook inzien dat de smartphone een meerwaarde kan hebben als middel om contacten met vrienden of familie te onderhouden en als ondersteuning bij de studie, en bovendien nuttig gebruikt kan worden in de les.

- Heel wat scholieren gebruiken tijdens schooltijd hun smartphone om in te loggen op Smartschool en zo hun lessenrooster, taken, toetsen en andere meldingen te bekijken. Leerkrachten verwachten ook steeds meer dat leerlingen die gegevens nauwlettend in het oog houden;
- 9° scholen op dit moment op een zeer uiteenlopende wijze omgaan met het smartphonegebruik van leerlingen. Er worden al heel wat acties ondernomen op het vlak van mediawijsheid, bijvoorbeeld om sexting bespreekbaar te maken, maar als het op een goede smartphonepraxis in de brede zin aankomt, ontbreken vaak de juiste handvatten;
- 10° de schoolomgeving een goede context is om verstandig smartphonegebruik aan te leren. Leerlingen bevinden zich bovendien in de meest geschikte fase op het vlak van (neurologische) ontwikkeling om een goede praxis aan te leren die hen zal helpen tijdens hun latere leven;
- vraagt aan de Vlaamse Regering om:
- 1° scholen te ondersteunen bij de optimale inbedding van technologie in het leven op school, en een overkoepelend denkkader te ontwikkelen over tijdsbesteding, schermtijd en gezondheid op school. De Vlaamse Regering moet er niet alleen voor zorgen dat het denkkader wetenschappelijk onderbouwd is, maar ook dat het richtinggevend en verbindend kan zijn voor verder onderzoek;
- 2° scholen, leerkrachten en leerlingen bij te staan bij de verwerving van inzicht in het smartphonegebruik. Het inzicht in onbewuste gewoontes helpt om schermtijd te controleren en om de smartphone te 'domesticeren' op school;
- 3° een bovenschools kader te creëren zodat scholen weten hoever ze kunnen gaan in het kader van leerlingenrechten, privacy en deontologie. Het verdient aanbeveling om dat kader te integreren in een ruimer ICT-beleid op school;
- 4° scholen, CLB's (centrum voor leerlingenbegeleiding) en andere actoren te ondersteunen bij het verbeteren van het digitale welzijn van de leerlingen en bij het detecteren van problematisch smartphonegebruik;
- 5° verder onderzoek te stimuleren en te ondersteunen naar de manier waarop smartphones constructief deel kunnen uitmaken van de lessen;
- 6° de dialoog op school te stimuleren, veeleer dan te focussen op een top-down afgekondigd reglement. Er moet werk worden gemaakt van een vertrouwensrelatie zodat het schoolbeleid gericht is op leerlingenparticipatie en draagvlak, veeleer dan op restricties voor de leerlingen;
- 7° een helder onderscheid te maken tussen wenselijk gebruik en problematisch gebruik, en goede praktijken te ontwikkelen voor de remediëring van problematische situaties;
- 8° een visie te ontwikkelen op de rol van digitale wijsheid en mediawijsheid, en zeker een piste uit te werken voor digitale en kritische vaardigheden en e-inclusie in scholen en onderwijsvormen voor de sociaal meest kwetsbare leerlingen. De Vlaamse Regering moet daarvoor een stimulerend beleid uitstippelen en zorgen voor projectfinanciering zodat werk wordt gemaakt van digitaal welzijn;
- 9° een actieve rol toe te kennen aan Mediawijs als coördinerend Vlaams Centrum Digitale en Mediawijsheid.

Elisabeth MEULEMAN
Johan DANEN
Meyrem ALMACI
Jeremie VANEECKHOUT